

(i) Printed Pages : 8

Roll No.

(ii) Questions : 7

Sub. Code :

1	0	4	8	4
---	---	---	---	---

Exam. Code :

5	0	0	2
---	---	---	---

NEP U.G. Common-Inter Disciplinary Course 2nd Sem.

(2056)

POLITICAL SCIENCE (In all Mediums)

Paper : Foreign Policy of India

Time Allowed : 3 Hours]

[Maximum Marks : 68

Note :- (1) Question No. 1 is compulsory. Attempt any seven questions in about 25-30 words. Each question carries 2 marks.

(2) Attempt one question from each unit. Each question carries 18 marks.

1. Attempt any seven questions :

- a. What role does international diplomacy play in foreign-policy decisions?
- b. Why is public opinion considered an important element in foreign-policy making?
- c. How do internal security issues affect India's foreign-policy decisions?
- d. How do social and cultural factors within India influence its foreign relations?

- e. How did Jawaharlal Nehru influence the early foundations of India's foreign policy?
- f. How did India's foreign policy shift after the 1962 Sino-Indian War?
- g. Why is the Look East (later Act East) Policy considered a major shift in India's foreign relations?
- h. How did economic constraints influence India's external relations in the Cold War era?
- i. In what ways did the 1991 economic reforms influence India's foreign-policy priorities?
- j. Why has India increasingly engaged in multilateral and regional groupings since the 1990s?

UNIT—I

- 2. How do global power dynamics and the international environment shape a country's foreign policy? Examine with reference to both developed and developing nations.

OR

- 3. Explain how internal security challenges-such as terrorism, insurgency, and border issues-affect India's foreign-policy decisions.

UNIT—II

- 4. Evaluate the significance of Panchsheel and non-alignment as foundational doctrines of India's foreign policy. How have these principles evolved over time?

OR

5. How has India's foreign policy become more proactive and assertive in the 21st Century? Discuss with reference to initiatives like Act East, neighbourhood policy, and global diplomacy.

UNIT—III

6. Analyse the role of non-alignment as a central determinant of India's Cold War foreign policy. How did ideological, strategic, and diplomatic considerations guide India's commitment to the Non-Aligned Movement?

OR

7. Analyze the impact of economic reforms introduced in 1991 on India's foreign policy. How did liberalisation, globalisation, and market-oriented growth alter India's diplomatic priorities and external engagements?

(हिन्दी माध्यम)

नोट :- (1) प्रश्न संख्या 1 अनिवार्य है। किन्हीं सात प्रश्नों के उत्तर लगभग 25-30 शब्दों में दीजिए। प्रत्येक प्रश्न 2 अंक का है।

(2) प्रत्येक यूनिट में से एक प्रश्न का उत्तर दीजिए। प्रत्येक प्रश्न 18 अंक का है।

1. किन्हीं सात प्रश्नों के उत्तर दीजिए :
- विदेश नीति संबंधी निर्णयों में अंतर्राष्ट्रीय कूटनीति की क्या भूमिका होती है?
 - विदेश नीति निर्माण में जनमत को महत्वपूर्ण तत्व क्यों माना जाता है?

- c. आंतरिक सुरक्षा मुद्दे भारत की विदेश नीति के निर्णयों को कैसे प्रभावित करते हैं?
- d. भारत के भीतर सामाजिक और सांस्कृतिक कारक उसके विदेश संबंधों को कैसे प्रभावित करते हैं?
- e. जवाहरलाल नेहरू ने भारत की विदेश नीति की प्रारंभिक नींव को कैसे प्रभावित किया?
- f. 1962 के भारत-चीन युद्ध के बाद भारत की विदेश नीति में क्या परिवर्तन आए?
- g. लुक ईस्ट (बाद में एक्ट ईस्ट) नीति को भारत के विदेश संबंधों में एक महत्वपूर्ण बदलाव क्यों माना जाता है?
- h. शीत युद्ध के दौरान आर्थिक बाधाओं ने भारत के बाहरी संबंधों को कैसे प्रभावित किया?
- i. 1991 के आर्थिक सुधारों ने भारत की विदेश नीति की प्राथमिकताओं को किस प्रकार प्रभावित किया?
- j. 1990 के दशक से भारत बहुपक्षीय और क्षेत्रीय समूहों में अधिक सक्रिय रूप से क्यों शामिल हो रहा है?

यूनिट-1

2. वैश्विक शक्ति संतुलन और अंतर्राष्ट्रीय वातावरण किसी देश की विदेश नीति को कैसे आकार देते हैं? विकसित और विकासशील दोनों देशों के संदर्भ में इसका विश्लेषण करें।

अथवा

3. समझाइए कि आंतरिक सुरक्षा चुनौतियाँ—जैसे आतंकवाद, उग्रवाद और सीमा मुद्दे—भारत के विदेश नीति संबंधी निर्णयों को कैसे प्रभावित करती हैं।

यूनिट-II

4. भारत की विदेश नीति के मूलभूत सिद्धांतों के रूप में पंचशील और गुटनिरपेक्षता के महत्व का मूल्यांकन कीजिए। समय के साथ इन सिद्धांतों का विकास कैसे हुआ है?

अथवा

5. 21वीं सदी में भारत की विदेश नीति अधिक सक्रिय और मुखर कैसे हुई है? एक्ट ईस्ट, पड़ोस नीति और वैश्विक कूटनीति जैसे पहलों के संदर्भ में चर्चा कीजिए।

यूनिट-III

6. शीत युद्ध के दौरान भारत की विदेश नीति के केंद्रीय निर्धारक के रूप में गुटनिरपेक्षता की भूमिका का विश्लेषण कीजिए। वैचारिक, रणनीतिक और कूटनीतिक विचारों ने गुटनिरपेक्ष आंदोलन के प्रति भारत की प्रतिबद्धता को कैसे निर्देशित किया?

अथवा

7. 1991 में शुरू किए गए आर्थिक सुधारों का भारत की विदेश नीति पर पड़े प्रभाव का विश्लेषण कीजिए। भारत की कूटनीतिक प्राथमिकताओं और विदेश नीति में उदारीकरण, वैश्वीकरण और बाजार-उन्मुख विकास किस प्रकार परिवर्तन लाए?

(ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ)

- ਨੋਟ :- (1) ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੰਬਰ 1 ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਸੱਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਲਗਭਗ 25-30 ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕਰੋ। ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ 2 ਅੰਕ ਹਨ।
- (2) ਹਰੇਕ ਯੂਨਿਟ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰੋ। ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ 18 ਅੰਕ ਹਨ।

1. ਕੋਈ ਵੀ ਸੱਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰੋ :

- ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨੀਤੀ ਦੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕੂਟਨੀਤੀ ਕੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ ?
- ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਜਨਤਕ ਰਾਏ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੱਤ ਕਿਉਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?
- ਅੰਦਰੂਨੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਮੁੱਦੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ?
- ਭਾਰਤ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਕਾਰਕ ਇਸਦੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ?
- ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਨੀਂਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕੀਤਾ ?
- 1962 ਦੀ ਚੀਨ-ਭਾਰਤ ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਕਿਵੇਂ ਬਦਲੀ ?
- Look East (ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਐਕਟ ਪੂਰਬ) ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਤਬਦੀਲੀ ਕਿਉਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?

- h. ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਆਰਥਿਕ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਬਾਹਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ?
- i. 1991 ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਵਿਦੇਸ਼-ਨੀਤੀ ਤਰਜੀਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ?
- j. 1990 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਤੋਂ ਭਾਰਤ ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਉਂ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ ?

ਯੂਨਿਟ-I

- 2. ਗਲੋਬਲ ਪਾਵਰ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਆਕਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਵਿਕਸਤ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਜਾਂਚ ਕਰੋ।

ਜਾਂ

- 3. ਸਮਝਾਓ ਕਿ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਚੁਣੌਤੀਆਂ-ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅੱਤਵਾਦ, ਬਗਾਵਤ, ਅਤੇ ਸਰਹੱਦੀ ਮੁੱਦੇ-ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਿਦੇਸ਼-ਨੀਤੀ ਫੈਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਯੂਨਿਟ-II

- 4. ਭਾਰਤ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਜੋਂ ਪੰਚਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਗਠਜੋੜ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰੋ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਕਿਵੇਂ ਵਿਕਸਤ ਹੋਏ ਹਨ ?

ਜਾਂ

5. 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਕਿਵੇਂ ਵਧੇਰੇ ਸਰਗਰਮ ਅਤੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਬਣ ਗਈ ਹੈ ? ਐਕਟ ਈਸਟ, ਆਂਢ-ਗੁਆਂਢ ਨੀਤੀ ਅਤੇ ਗਲੋਬਲ ਕੂਟਨੀਤੀ ਵਰਗੀਆਂ ਪਹਿਲਕਦਮੀਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।

ਯੂਨਿਟ-III

6. ਭਾਰਤ ਦੀ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਨਿਰਧਾਰਕ ਵਜੋਂ ਗੈਰ-ਗਠਜੋੜ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰੋ। ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ, ਰਣਨੀਤਕ ਅਤੇ ਕੂਟਨੀਤਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੇ ਗੈਰ-ਗਠਜੋੜ ਅੰਦੋਲਨ ਪ੍ਰਤੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ?

ਜਾਂ

7. 1991 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ 'ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਆਰਥਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰੋ। ਉਦਾਰੀਕਰਨ, ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਅਤੇ ਬਾਜ਼ਾਰ-ਮੁਖੀ ਵਿਕਾਸ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਕੂਟਨੀਤਕ ਤਰਜੀਹਾਂ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਬਦਲਿਆ ?